

ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

УДК 347.99

ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ТА КРИТЕРІЇ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ

Олена БОЄВА,
кандидат юридичних наук, суддя
господарського суду Запорізької області

SUMMARY

The authors elucidate the concept of jurisdiction and the criteria for its determination. Emphasized that the proper definition of court jurisdiction for the protection of labor rights is the guarantee of the principle of accessibility to justice and employment disputes in shorter terms, that is – the key to effective protection of labor rights.

Key words: jurisdiction, labor rights, court, specialization, legislation.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розкриттю поняття судової юрисдикції та критеріям її визначення. Наголошено на тому, що правильне визначення судової юрисдикції з метою захисту трудових прав є запорукою реалізації принципу доступності до суду та розгляду трудових спорів у скорочені строки, тобто запорукою ефективного їх захисту.

Ключові слова: судова юрисдикція, трудові права, суд, спеціалізація, законодавство.

Постановка проблеми. Демократична правова держава, якою згідно зі статтею 1 Конституції [1] є Україна, не може розвиватися без дотримання законності та без реформування національної правової системи. Із дня прийняття Основного Закону нашої держави минуло понад 20 років. За цей час відбулися певні зміни в соціально-економічному та політичному розвитку України. Українське суспільство розбудовувало правову державу, орієнтовану на європейські цінності, маючи пріоритетом гарантування соціально-економічних прав людини, в тому числі права на працю та на захист трудових прав і інтересів. Трагічні події в Донецькій та Луганській областях, анексія Криму призвели до негативних наслідків, зокрема до закриття українських підприємств та установ у цих регіонах. На жаль, виник такий соціальний прошарок населення, як біженці, яких також необхідно забезпечити роботою та житлом, відтак економіка української держави перебуває в нестабільному стані.

Протягом останніх років обсяги виробництва скорочуються, зростають випадки незаконних звільнень, несвочасної виплати заробітної плати, в тому числі в разі перебування підприємства роботодавця в процедурі банкрутства, й відправлення працівників у вимушені неоплачувані відпустки. Мають місце випадки неналежного оформлення трудових договорів, коли умови таких договорів погіршують становище працівників порівняно із законодавством про працю, або взагалі працівники допускаються до роботи без укладання відповідного договору, без оформлення трудової книжки. Нарахування заробітної плати і її виплата проводяться без належного бухгалтерського супроводу, а надання працюючим неоплачуваних відпусток майже в примусовому порядку стало вже сумною реальністю. Також спостерігається негативна тенденція з приводу недотримання трудових прав держслужбовців та осіб, які перебувають на публічній службі, у зв'язку зі звільненнями та переміщеннями по роботі з підстав реформування державних органів і установ. Як наслідок, зростає кількість та різноманітність трудових спорів та конфліктів під час вирішення яких виникають певні труднощі в правозастосуванні.

Актуальність проблеми. Питанням визначення юрисдикції в загальнотеоретичному значенні та питанням розмежування судової юрисдикції приділяли увагу такі науковці, як В.І. Авсеєнко, В.Ф. Бойко, І.Л. Бородін, С.В. Глушенко, Т.І. Дузінкевич, П. Ф. Єлисейкін, О.В. Іванов, М.І. Козюбра, О.В. Лемак, М.В. Максютін, Н.Н.Полянський, В.В. Сердюк, В.Є. Скомороха, М.І. Смокович та ін.

Щодо юрисдикції судів у сфері захисту трудових прав, то окремі питання певним чином висвітлювалися в працях відомих учених: Н.Б. Болотіної, В.С. Венедиктова, С.В. Венедиктова, Г.С. Гончарової, В.В. Жернакова, І.В. Зуба, М.І. Іншина, І.П. Лаврінчука, В.В. Лазора, Л.І. Лазор, П.Д. Пилипенка, С.М. Прилипка, В.І. Прокопенка, О.І. Процевського, В.Г. Ротаня, П.М. Рабіновича, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, В.І. Щербини, О.М. Ярошенка та в дисертаційних дослідженнях І.В. Дашутіна, В.О. Кабанця, І.В. Лагутіної, І.Ф.Шелеп та ін.

Слід зазначити, що натепер відсутні будь-які фундаментальні дослідження в галузі трудового права стосовно питань, пов'язаних із розмежуванням судової юрисдикції під час розгляду трудових спорів, конфліктів, хоча із судової практики вбачається, що не тільки учасники судового процесу, але й судді часто помиляються під час визначення юрисдикції (компетенції) того чи іншого суду стосовно розгляду конкретної справи. У разі порушення правил юрисдикції судові рішення скасовується судом апеляційної чи касаційної інстанції з послідуємим закриттям провадження в справі, що тягне за собою негативні наслідки: сторона повинна знов звертатися до іншого суду, тобто порушується гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. При цьому посилення «...судом, встановленим законом» означає, що це той суд, який володіє певними повноваженнями щодо розгляду конкретної справи, тобто має належну юрисдикцію.

Мета статті – розкрити поняття судової юрисдикції та критеріїв її визначення.

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності в державі фактично сформувалася система захисту трудових прав, основними складовими якої можна назвати: самозахист працівника в разі порушення його трудових прав; позасудове вирішення трудових конфліктів, спорів (колективних та індивідуальних); судовий захист порушених трудових прав та інтересів. Проте діюче трудове законодавство України, яке позбавлено спеціального процесуального інституту, в недостатній мірі регулює питання щодо реалізації права на судовий захист, як у сфері чіткого формулювання визначення судової юрисдикції, так і з огляду однакового застосування норм трудового права в судах.

Помилки під час визначення юрисдикції суду стають приводом для звернення з відповідним позовом до Європейського Суду з прав людини. Такі наслідки є негативними для сторін судового провадження, призводять до виникнення недовіри до судової влади взагалі. Правильне визначення судової юрисдикції з метою захисту трудових прав у судовому порядку є запорукою реалізації принципу доступності до суду та розгляду трудових спорів у скорочені строки.

Протягом всіх років незалежності в Україні основними принципами побудови системи судоустрою були принципи територіальності і спеціалізації, що встановлено на конституційному рівні в частині 1 статті 125 Конституції України [1]. Указані принципи було також закріплено в статті 18 Закону України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. [3]. У подальшому на законодавчому рівні до цих принципів додався принцип інстанційності. Так, у статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. зазначалося, що система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [4].

Зазначені основоположні принципи судоустрою знайшли своє відображення у відповідних процесуальних кодексах і законах. Так, статтю 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено повноваження Конституційного Суду України (тобто визначено юрисдикцію цього суду), а в статті 14 даного Закону окреслено межі повноважень Конституційного Суду України [5].

Статтю 15 Цивільного процесуального кодексу [6], статтю 12 Господарського процесуального кодексу [7] та статтю 17 Кодексу адміністративного судочинства України [8] визначено, які справи і в яких судах мають розглядатися, проте практика застосування відповідних законодавчих актів свідчить про недостатній рівень закріплення в них критеріїв визначення та розмежування судової юрисдикції.

Розкриваючи дану тематику, слід нагадати, що термін «юрисдикція» (лат. *jurisdictio*, від *jus (juris)* – право та *dicto* – проголошую) має багатозначне тлумачення. Одним із них є визначення юрисдикції як діяльності щодо встановлення правомірності окремих дій, правової оцінки певної поведінки окремих осіб, вирішення правових суперечок, конфліктів тощо, а також наявність повноважень щодо здійснення подібної діяльності.

Також юрисдикцію визначають як компетенцію давати правову оцінку фактам, розв'язувати правові питання, спори про право тощо. Зокрема, в підручнику «Загальна теорія держави і права» вказано, що компетенція – сукупність прав, обов'язків, повноважень і предметів відання органів держави, посадових осіб і організацій, що визначаються Конституцією та іншими нормативними актами для вирішення завдань, що стоять перед ними [9, с. 342].

Існують визначення «юрисдикції» як діяльності щодо розгляду суперечок і застосування примусових заходів [10, с. 326]; як компетенції судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ; як кола справ, які даний суд має право розглядати і вирішувати [11, с. 523].

Зокрема, заслуговує на увагу думка С.В. Глущенко, що «головною кваліфікуючою ознакою юрисдикції є не орган (особа), який займається правозастосуванням, а сутність вчинюваних дій. Загалом юрисдикція розглядається як у широкому значенні, так і у вузькому. У першому випадку воно окреслює коло будь-яких повноважень будь-якого органу. У другому, зокрема в загально-процесуальній теорії, розуміється як термін, що визначає коло повноважень суду щодо вирішення правового спору» [12, с. 14].

Д.М. Шадура у своєму дисертаційному дослідженні вказує на те, що «...родовим поняттям для визначення меж влади кожного органу державної влади є поняття компетенції. Отже, цілком закономірно діяльність судових органів також визначати через компетенцію, бо в такий спосіб розкривається статус останніх, передусім як провідного елемента в механізмі державної влади». Із урахуванням цього ним сформульовано таке визначення судової юрисдикції: «Це компетенція спеціально уповноважених органів державної влади – судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду, наділених відповідними юридично-владними повноваженнями, здійснювати правосуддя у формі того чи іншого виду судочинства щодо певних правовідносин» [13, с. 9].

Тобто юрисдикція в певних галузях науки, господарства і права притаманна не тільки судам. У сфері правосуддя судова юрисдикція має розглядатися як сукупність повноважень судів щодо розгляду і вирішення певного кола справ у визначеній законом процесуальній формі.

У галузі трудового права питання щодо встановлення правомірності дій працівника чи роботодавця, надання правової оцінки поведінки учасників трудових відносин, визнання юридичних фактів, вирішення правових суперечок, конфліктів, спорів тощо підпадають під дію різних юрисдикційних органів, зокрема, це може бути й адміністрація підприємства, і комісія з трудових спорів, і відповідні компетентні органи для вирішення колективних трудових конфліктів – примирні комісії, третейський арбітраж тощо. Згідно з тематикою дослідження в даній публікації приділяється увага лише судовій юрисдикції у сфері захисту трудових прав та актуальним питанням її визначення.

Термін «юрисдикція» закріпленням на конституційному рівні, оскільки частиною 2 статті 124 Конституції України проголошено: «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі», тобто ця правова норма закріплює основи судоустрою та повноважень судів [1].

Конституційним Судом України дана правова норма (частина 2 статті 124 Конституції України) отримала відповідні тлумачення. Так, важливим є висновок Конституційного Суду України стосовно того, що юрисдикція судів – це повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання [14], а також висновок про те, що до юрисдикції судів належить, відповідно до їх повноважень, вирішення питань, що мають правовий характер [15]. Таким чином, судовий захист прав людини (в тому числі трудових) слід розглядати не тільки в межах вирішення спорів про право, а і в плані вирішення інших правових питань.

Згідно з частиною 3 статті 124 Конституції України судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції [1].

Конституційний Суд України представляє собою конституційну юрисдикцію. Загальна судова юрисдикція поділяється за спеціалізацією на кримінальну, цивільну, господарську, адміністративну. Зрозуміло, що здійснення правосуддя має відбуватися у відповідних процесуальних формах судового процесу (судочинства), що на належному рівні забезпечує на практиці втілення конституційного права на судовий захист, а відтак кожна з юрисдикцій підпорядкована відповідним процесуальним нормам, закріпленим у Кримінальному процесуальному кодексі України [16].

Цивільному процесуальному кодексу України [6], Господарському процесуальному кодексу України [7] та Кодексу адміністративного судочинства України [8] (далі по тексту, відповідно, – КПК, ЦПК, ГПК та КАС).

Судова юрисдикція нерозривно пов'язана з поняттям судової компетенції – сукупності юридично встановлених повноважень (владних прав і обов'язків) певного судового органу, в тому числі спеціалізованого суду, щодо визначеного законом кола питань, які підлягають вирішенню. Обсяг цієї компетенції зумовлюється здійсненням державної влади судовими органами в окремих сферах суспільного життя залежно від їх спеціалізації та за територіальним масштабом діяльності кожної ланки судової системи. Предметна компетенція системи судових органів знаходить конституційне закріплення в статтях 124, 125 Конституції України та в інших законодавчих актах, що містять не тільки конкретні повноваження судів за їх предметною компетенцією в тих чи інших галузях права, але і визначають функціональні повноваження (відповідні права й обов'язки) судів у галузі правосуддя.

У межах даного дослідження увагу приділено саме питанням визначення належної судової юрисдикції в разі наміру здійснення захисту трудових прав у судах цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції.

Так, глава 2 ЦПК України має назву «Цивільна юрисдикція», а пунктом 1 частини 1 статті 15, яка входить до цієї глави, передбачено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин [6].

У Господарському процесуальному кодексу України, який було прийнято Верховною Радою України 06.11.1991 року (за часів народження і становлення України як незалежної правової держави), відсутня юридична дефініція «юрисдикція», оскільки на той час таке поняття не мало значущого впливу на вирішення питання щодо розгляду справ у суді відповідної судової юрисдикції, враховуючи також і те, що не існувало адміністративної юрисдикції. Крім того, на той час спірні відносини (зокрема, у сфері захисту трудових прав) майже не були предметом спору в господарських судах. Трудові спори в основному розглядалися судами цивільної юрисдикції. Критерії визначення відношення справ до господарської юрисдикції були закріплені в Розділі III ГПК України, який дотепер має назву «Підвідомчість справ господарським судам. Підсудність справ» (назва розділу в редакції Закону України № 251/97 від 13.05.1997 р.). До Розділу III ГПК України входить стаття 12, згідно з якою господарським судам підвідомчі (за пунктом 7) справи в спорах із майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, в тому числі справи в спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника [7].

З огляду на вищевикладене зауважимо, що в багатьох випадках на практиці поняття «юрисдикція» і поняття «підвідомчість» деяким чином отожднюються. Із наукової точки зору ці поняття не повинні отожднюватися, але з огляду на положення статті 12 ГПК України під час правозастосування частіше за все практикують юристи розглядати поняття «підвідомчість» як аналогічне поняттю «юрисдикція». Одночасне існування в основоположних процесуальних законодавчих актах указаних дефініцій викликає складності у визначенні судової юрисдикції, особливо в разі необхідності звернення до суду за захистом трудових прав, з огляду на те, що працівники не є юридично обізнаними особами, а за умов порушення їх трудових прав часто не мають можливості звернутися за юридичною допомогою.

Кодексом адміністративного судочинства, як і Цивільним процесуальним кодексом, на законодавчому рівні закріплено дефініцію «юрисдикція». Зокрема, Глава 1 Розділу II КАС України має назву «Адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ». Стаття 17 цієї глави має нову назву (у відповідності до змін, внесених згідно із Законом України № 2453-VI від 07.07.2010 р.) «Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ». Пунктом 2 частини 2 статті 17 КАС України закріплено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема, на спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби [8].

Із урахуванням принципу верховенства права, який є основоположним у правовій державі, питання правильного визначення належної судової юрисдикції мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд, про що зазначалося в рішенні Конституційного Суду України № 18-рп/2010 від 08.07.2010 року [17].

У ході правозастосування під час вирішення питання щодо визначення судової юрисдикції в основному враховують характер відносин, суб'єктний склад відносин, предмет відносин та питання про наявність спору про право або іншого юридичного питання. Також слід мати на увазі, що в процесуальних Кодексах мають місце винятки щодо розгляду певних справ, а тому особа, яка має намір захистити своє порушене право або інтерес під час обрання суду відповідної юрисдикції, повинна це враховувати з метою недопущення зайвого витрачання часу на виконання процесуальних ухвал (постанов) судів відповідної юрисдикції щодо повернення або залишення без руху позовних заяв.

Із цього приводу Д.М. Шадура вказував наступне: «Судова влада, зі скількох судових ланок і судових установ вона б не складалась, є єдиною й неподільною. Вимога цілісності судової системи є, крім того, вимогою міжнародно-правових стандартів правосуддя. Отже, судова юрисдикція має бути таким чином організованою в державі (як організаційно, так і процесуально), щоб, з одного боку, всі ланки судової системи ефективно взаємодіяли між собою й однаково застосовували норми матеріального і процесуального права, а з другого, – щоб не було прогалин на стику судових підсистем, тобто належною судовою юрисдикцією забезпечувалися всі правовідносини, що виникають у державі, і щоб ці підсистеми не мали юрисдикції, що перетинається» [13, с. 11].

Проте із судової практики вбачається, що такі прогалини все ж існують, а також мають місце непоодинокі випадки неправильного визначення судової юрисдикції.

Так, наприклад, Ухвалою Верховного Суду України від 03.06.2009 р. у справі № 6-20320св08 було встановлено неправильне застосування місцевим судом положення п. 4 ч. 3 ст. 121 ЦПК України, внаслідок якого місцевий суд дійшов помилкового висновку про наявність підстав для повернення позову. Крім того, було зазначено, що «..суд першої інстанції не звернув уваги на те, що згідно з вимогами ст.ст. 17 і 18 КАС України обов'язково передумовою належності справи до адміністративної юрисдикції є її предметна підсудність, а тому, не перевірявши належним чином зміст позовних вимог та не визначившись із характером спірних правовідносин, місцевий суд дійшов передчасного висновку про те, що даний позов не належить до цивільної юрисдикції. Апеляційний же суд у порушення вимог ст. 303 ЦПК України на зазначене уваги не звернув та належним чином не перевіряв довідів апеляційної скарги позивача». У зв'язку із чим касаційна скарга була задоволена, ухвала місцевого суду та ухвала апеляційного суду були скасовані, а справа передана на новий розгляд до того ж суду першої інстанції [18].

Також є цікавим з точки зору вивчення судової практики й інша справа. 24.10.2012 р. Вищий спеціалізований

суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, переглядаючи в касаційному порядку рішення в справі № 6-24076св12, встановив, що місцевим та апеляційним судами було невірно визначено підвідомчість спору. Суд касаційної інстанції зазначив, що «...в даному випадку виник публічно-правовий спір, і вимоги позивача повинні були розглядатися за правилами, встановленими КАС України». Касаційна скарга була задоволена частково. Рішення місцевого суду та рішення апеляційного суду скасовані, провадження в справі закрито [19].

У наведених прикладах підставою скасування судових рішень було неправильне визначення судової юрисдикції, що, у свою чергу, призвело до порушення права особи на справедливий судовий захист впродовж розумного строку. На жаль, такі випадки в судовій практиці непоодинокі.

Із метою підвищення ефективності судового захисту трудових прав пропонуємо для правильного визначення судової юрисдикції окреслити наступні критерії. На теоретичному рівні юрисдикція за предметним критерієм має поділ на конституційну, цивільну (в тому числі господарську та адміністративну) і кримінальну, а за суб'єктним критерієм судова юрисдикція поділяється на господарську (спори між юридичними особами та/або фізичними особами-підприємцями), адміністративну (стороною в справі є суб'єкт владних повноважень) та цивільну (сторонами в справі можуть бути фізичні та юридичні особи, а в справах щодо визнання права – і суб'єкти владних повноважень).

Під час правозастосування визначення судової юрисдикції має здійснюватися з урахуванням предмету відносин (або предмету спору), суб'єктного складу, характеру відносин. Також слід з'ясувати питання про наявність спору про право або інше юридичне питання та за наявності декількох позовних вимог визначитися з юрисдикцією, виходячи з основної позовної вимоги.

Висновки. На думку автора, такий підхід до визначення судової юрисдикції під час подачі позовів про захист трудових прав спроможний підвищити ефективність захисту трудових прав, зокрема, забезпечити належний захист та відновлення порушених трудових прав у розумні строки.

Із метою правильного визначення юрисдикції під час судового захисту трудових прав є доречним також врахування практики Європейського Суду з прав людини та досвіду діяльності спеціалізованих (зокрема, трудових) судів Європейського Союзу, запропонування відповідних змін до проекту Трудового Кодексу України стосовно закріплення саме в Трудовому Кодексі чітких критеріїв визначення та розмежування судової юрисдикції під час вирішення трудових спорів.

Також було б доцільним у новому Трудовому Кодексі передбачити відповідну правову норму щодо порядку вирішення юрисдикційних спорів у разі, коли важко визначитися з юрисдикцією, вважати, що спір має розглядатися в порядку ЦПК України, виходячи з положень статті 15 ЦПК України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Із змінами.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Закон України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. // Вісник Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст. 180.

4. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07.07.2010 р. // Голос України. – 2010. – № 142 від 03.08.2010 р.

5. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

6. Цивільний процесуальний кодекс України : № 1618-IV від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, № 42. – Ст. 492. – Із змін.

7. Господарський процесуальний кодекс України : № 1798-XII від 06 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56. – Із змін.

8. Кодекс адміністративного судочинства України : № 2747-IV від 06 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446. – Із змін.

9. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Богачова Л.Л. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.

10. Колпаков В.К. Адміністративне право України / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.

11. Гіжевський В.К. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

12. Глушенко С.В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / С.В. Глушенко ; Нац. юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого. – Х., 2015. – 46 с.

13. Шадура Д.М. Цивільна юрисдикція : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Д.М. Шадура ; Нац. юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 22 с.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення ст.ст. 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) № 9 зп від 25.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої і четвертої статті 1, абзацу другого пункту 8 частини першої статті 18, частини першої статті 25, пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 30, частини першої статті 31, частини першої статті 32, пункту 2 частини другої статті 33, пункту 2 частини другої та частини третьої статті 37, статей 38 і 48 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції») № 9 рп/2002 від 21.05.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-02>.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України : № 4651-VI від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.

17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Слободянюка Івана Івановича щодо офіційного тлумачення положення п. 12 ч. 1 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємоз'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України № 18-рп/2010 від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/v018p710-10>.

18. Ухвала Верховного Суду України від 03.06.2009 року у справі № 6-20320св08 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень.

19. Ухвала Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.10.2012 р. у справі № 6-24076св12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень